

Agâh Aksel'in Diplomatik Kariyeri ve Belgrad Dönemine Dair Değerlendirmeler

“The Diplomatic Career of Agâh Aksel and The Evaluations About His Missionary Period in Belgrade”

Murat Yümlü*

Özet

Bu makalede, öncelikle, iki dünya savaşı arası dönemde ve ikinci büyük savaş sonrasında Balkan yarımadasındaki geçiş sürecine tanıklığı ve ilgisi ekseninde, Ortadoğu ve Balkan başkentlerinde diplomatik görevler ifa eden Agâh Aksel'in diplomatik kariyerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda, Agâh Aksel'in diplomatik kariyerine, özelde Belgrad'taki büyükelçilik görevi dönemine değinilmiştir. Emekli büyükelçi Aksel'in, Belgrad'taki görev dönemi, Balkanlardaki güvenlik politikaları ekseninde temayüz eden Balkan Paktı ve İttifakı'nın inşası dönemine denk gelmiştir. Aksel'in görev dönemi, 1955 yılında emekli edilmesiyle son bulmuştur. Bu şekliyle çalışmada, Agâh Aksel'in bölgeye yönelik ilgisine dair ayrıntıların üzerinde durularak, Belgrad misyonu döneminin, diplomatik kariyerindeki yerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye-Yugoslavya İlişkileri, Belgrad Büyükelçiliği, Agâh Aksel, Türkiye'nin Balkan Politikası, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler.*

Abstract

On the axis of his eyewitnessing and interest, the transitional process in the Balkanian Peninsula during the interwar period and after the Second World War priorily, it's aimed in this article the evaluation of Agâh Aksel's career, who had committed the diplomatic missions in Middle Eastern and Balkanian capitals.

Leading that way, it's also dealt hereby the diplomatic career of Agâh Aksel and his period of Ambassadorship in Belgrade in special. Aksel's Belgrade period had matched with the construction period of the Balkanian Pact and Cooperation, emerging according to the security policies in the Balkans. The missionary period of Aksel had ended in 1955, by his retirement. By this way, focusing on the details related to Aksel's interest on the region, it's targeted the revelation of his missionary period in Belgrade within his diplomatic career.

Keywords: *The Relations Between Turkey and Yugoslavia, The Embassy of Belgrade, Agâh Aksel, Turkey's Balkan Policy, The Immigrations From Yugoslavia to Turkey.*

---

* Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) - Ankara

1. Agâh Aksel ve Diplomatik Kariyerini Hatırlarken

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politik ilkeleri arasında bölgesel ve küresel barışın inşası önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu şekliyle, 29 Ekim 1923'te kurulan yeni devlet, dış politikasını bölge ve dünya barışına uygun bir biçimde sınırdaş ve/ya yakın ülkelerle işbirliği ve bölge barışına ittifakları önceleyen bir resmi politika çerçevesinde belirlemiştir.

Devletin kuruluş döneminden başlayarak olgunlaştırılan bu dış politik düstur çerçevesinde Balkan Yarımadası'na yönelik dış politika hattı da aynı dikkatin gösterilmesiyle şekillendirilmeye çalışılmıştır. Güvenlik ilkesi çerçevesinde dış politikanın dikkat alanında yer alan bölgelerden bir tanesi Balkan yarımadası¹, özel ilgi alanını karşılayan ülkelerden bir tanesi de Yugoslavya olmuştur. Bu değerlendirmenin asli parçalarından bir tanesi, uyumsuzlukların çözümünü öngören çeşitli dostluk antlaşmalarıdır.

Balkanlara dönük denge arayışları açısından önem taşıyan bu barış antlaşmaları sırasıyla 15 Aralık 1923'te Arnavutluk'la, 18 Ekim 1925'te Bulgaristan'la ve ardından Sırp–Sloven–Hırvat Krallığı'yla imzalanmıştır. Bu şekilde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Yugoslavya'yla 28 Ekim 1925'te Barış ve Dostluk Antlaşması imzalamıştır. Bu dostluk ilişkileri ağı, Ankara'nın yöneleceği bölgesel statüko (*status quo*) dinamikleri açısından belirleyici özelliği bulunan müteakip antlaşmayla sürmüştür. 1933 yılında imzalanan antlaşma, 1934 yılında kurulacak Balkan Antantı'nın zeminini hazırlayan ana öğelerden birisini karşılamıştır.²

Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış işlerinde İmparatorluk bakiyesi topraklardaki Türk topluluklarına yönelik ilgi ayrıca dikkat çekicidir. İmparatorluk bakiyesi topraklarda, sınırdaş ve sınırdaş olmayan ancak coğrafi yakınlığı bulunan ülkelerdeki Türk topluluklarına yönelik ilgisini sürdürmeye devam eden yeni devlet bu şekliyle, bu toplulukların kültürel, siyasi, ekonomik haklarının takibi doğrultusunda söz konusu devletlerle kurduğu ilişkileri dengelemeye gayret etmiştir.³

Buna karşılık söz konusu devletlerin sınırları içindeki Türk nüfusunun karşılaştığı negatif ayrımcı muameleler, asimilasyon riskleri ve çeşitli şikâyetler karşısında daha yoğun diplomatik arayışlar içine girildiği gözlenmiştir.

Bu dönem aynı zamanda Balkanlardan Türkiye'ye yeni göçlerin yaşandığı bir dönemdir. Her ne kadar tarihi bir arka plana yaslanıyorsa da, bu dönemde de yoğun göç hareketleriyle karşılaşmıştır. Yugoslavya'dan Türkiye'ye 1923–1949 yılları arasında 117.212, 1950–1960 yılları arasında 151.889 Yugoslavya vatandaşı Türk, Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmiştir. Toplam bir rakam sunmak gerekirse cumhuriyetin kuruluş

¹ Hikmet Öksüz, "Turkey's Balkan Policy: (1923–2007)", *Turkish Review of Balkan Studies*, s. 12, 2007, s. 131.

² Sina Akşin, Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", *Balkanlar*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 101–102, 118. 1929 yılında kurulan Yugoslavya Krallığı, 1918–1929 arasındaki savaş sonrası geçiş döneminde Sırp–Sloven–Hırvat Krallığı şeklinde anılmıştır.

³ Bu çabalara bir örnek olarak Yugoslavya'da yaşayan Türklere iktisadi yönden destek verilmesi gösterilebilir. "Malları zaptedilen Türklere için tazminatla top koşum hayvanı alınması için iki baytar subayın Belgrad'a gönderilmesi" bu açıdan küçük çaplı bir girişim olarak göze çarpmaktadır. Bkz. BCA 30..18.1.2. /47.57..17. D: -, 21.8.1934.

döneminden DP iktidarının sonuna kadar uzanan dönemde 270.000 Yugoslavya vatandaşı Türk, Türkiye'ye göç etmiştir.⁴

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni temsilen çeşitli ülkelerde görev yapan Ağâh Aksel Portekiz, Yugoslavya, Ürdün, Macaristan, İsveç, Finlandiya gibi çeşitli ülkelerde diplomatik görevleri ifa etmiştir. Aksel'in bu görevleri arasında en çok öne çıkan görevlerinden bir tanesi Belgrad Büyükelçiliği'dir. Dışişleri bürokrasisinde müsteşarlık dâhil olmak üzere ülkenin dış ilişkilerinde önem atfedilen birçok ülkede çeşitli kademelerde diplomatik görevlerde bulunan Aksel, bu göreve 11 Ekim 1952'de getirilmiştir.⁵

Belgrad Büyükelçiliği, Cumhuriyet'in ilanından kısa süre sonra⁶ faaliyetlerine devam etmiştir. İmparatorluk geçmişinden miras kalan elçilikler arasında yer alan Belgrad misyonunda, Cumhuriyet döneminde Ağâh Aksel'den önce beş elçi görev yapmıştır. Tarih sırasıyla verilecek olduğunda bu büyükelçilikte görev yapan isimler şöyle sıralanmıştır: Yusuf Hikmet Bayur (23.02.1926–25.11.1928), İnyetullah Cemal Özkaya (30.11.1927–25.11.1928), Ali Haydar Aktay⁷ (26.11.1928–03.08.1939), Tevfik Kamil Koperler (30.08.1939–04.02.1949) ve Kemal Köprülü (31.10.1949–08.10.1952).⁸

Aksel, Kemal Köprülü'nün görevinin son bulduğu 1952 yılının Ekim ayında büyükelçiliğe atanmış, emekliye ayrıldığı 1955 yılının Ocak ayına kadar bu görevini sürdürmüştür. Belgrad Büyükelçiliği görevine kadar Dışişleri Bakanlığı bünyesinde müsteşarlık⁹ olmak üzere, Portekiz, Yugoslavya, Ürdün, Macaristan, İsveç, Finlandiya'daki

⁴ Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İskân Şube Müdürlüğü 1923–1998 Yılları Arasında Dış Ülkelerden Gelen Göçmenlerin Yılı, Ülke, Aile ve Nüfuslarını Gösterir Liste'den aktaran Hikmet Öksüz, Ülkü Köksal, "Emigration From Yugoslavia To Turkey: 1923–1960", *Turkish Review of Balkan Studies*, Sayı: 9, 2004, s. 148, 176. Öksüz'ün aktardığı bu verilerin yanında iki noktanın üzerinde durmak anlamlı olacaktır. Bunlardan birincisi göçlerin 1950'ler konjonktüründe daha ağırlıklı olmak üzere serbest göçmenlik statüsüyle sürdüğü ikincisi 1939–1950 arası dönemde göçlerin yasaklanmış olduğudur. Bu tablonun hem savaş koşullarının hem de iki ülke arasındaki ilişkilerin eski ivmesini yitirmeye başlaması dolayısıyla açıklanması mümkün görünmektedir. Göçlerin miktarına dair ayrıntılar sunan bir çalışma için bkz. Sabahaddin Zaim, *Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1960, s. 11–12.

⁵ BCA "Ağâh Aksel'in Belgrad Büyükelçiliği'ne, Selahattin Arbel'in Karaçi Büyükelçiliği'ne ve Celal Tevfik Karasapan'ın Şam Elçiliği'ne tayinleri", BCA 30..18.1.2/130.75..6, D: 1-75, 11/10/1952.

⁶ İlgili açıklama notu için bkz. <http://belgrad.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=65>

⁷ Ali Haydar Aktay'ın biyografik bilgilerine ulaşılabilecek bir kaynak için bkz. Bilâl N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996. s. 400–422. Burada özlük dosyasının ayrıntılarına ulaşmanın güçlüğüne dair bir not düşülebilir. Emekli bir diplomat olan yazar eserinde eski büyükelçinin özlük dosyasına ait ayrıntılara yer vermiştir. Eserin 402. sayfasında "DBA–Sicil No. 58" başlığıyla verilen bu bilgilerle benzerlikleri bulunabilecek, Ağâh Aksel hakkındaki bilgileri çalışmada sunabilmek gayesiyle TC Dışişleri Bakanlığı'na yaptığı başvurudan "personel özlük dosyalarının mahremiyeti" gerekçe gösterilerek red cevabı alınmıştır. Dolayısıyla burada sunulan personel özlük dosyasına ait ayrıntılarla ilgili bilgiler ağırlıklı olarak, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan araştırma ve söz konusu araştırmayı besleyen kaynaklardan sağlanmıştır.

⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Belgrad Büyükelçiliği ağ sayfası için bkz.

<http://belgrad.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>

⁹ Ağâh Aksel'in Müsteşarlık görevindeki faaliyetlerinden bir tanesi Tahran Büyükelçiliği rezidansının kurulmasıyla ilgili prosedürün takibi olarak görülmektedir. Konuyla ilgili belgeler için bkz. "Tahran'da yapılacak Büyükelçilik binası için incelemelerde bulunacak Ağâh Aksel ve Seyfi Arıkan'a döviz verilmesi." BCA 30..18.1.2/66.59..8., D: 238-257, 9/7/1936. "Tahran'a gönderilen Müsteşar Ağâh Aksel'e verilecek gündelik", BCA 30..18.1.2/74.36..18, D: 109-96, 5/5/1937. Aksel'in Müsteşarlık görevine dair ayrıntılara değinirken dönemin iç siyasi ortamında da tartışma konusu haline gelen bir kaçakçılık olayından (König Olayı) kısaca bahsedilebilir. Uluslar arası bir tayyare kaçakçılığı olarak basına yansıyan bu olay sırasında Aksel, Dışişleri Bakanlığı Protokol Memuru Ruhi Bozcalı'nın ve söz konusu kaçakçılık olayını sahte evraklar düzenleyerek yönlendiren Ekrem Hamdi Bakan adlı bir işadammının yürüttüğü yasal olmayan prosedüre göz yummakla itham edilmiş, ancak yargılanmamıştır. Ayrıntılar için bkz.

diplomatik misyon şefliklerinde orta ve büyük elçilik düzeyinde görev yapmıştır. Aksel'in diplomatik ilk yüksek kademe görevi Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı olmuştur.

1930'lu yıllarda yükselen revizyonizm tehdidi karşısında Türkiye'nin dış politika perspektifinin önemli bir ayağını karşılayan Balkan Yarımadası'nın silahsızlandırılması hedefinin işlendiği, Balkan Paktı'nın akdedildiği dönemde yürüttüğü müsteşarlık görevi, Aksel'in bölgeye dönük diplomatik ilgisinin inşasında önemli bir paya sahiptir. Aksel'in Pakt'a üye ülkelerden Yunanistan'a diplomatik ziyaretinin ayrıntılarını sunan bir belge bu durumu belirli ölçülerle ortaya koymaktadır.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Teotokis'in, ülkesindeki elçileri kabul gününde, Türkiye'nin Atina Büyükelçisi'yle birlikte Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı sıfatıyla Agâh Aksel'in de dâhil olduğu heyetin diplomatik ziyaretine değinilen raporda, Balkan paktı çerçevesinde gelişen Türkiye–Yunanistan ilişkilerindeki olumlu havanın izlerine rastlanmaktadır.

Rapordan anlaşıldığı üzere Müsteşar Agâh Aksel'in ziyareti dönemin Yunanistan basınında da yer bulmuş¹⁰, Aksel'in ve Atina Büyükelçisi'nin dâhil olduğu diplomatik heyet Yunanistan Başbakanı General Kondilis tarafından da kabul edilmiştir.¹¹ Bu görüşme 9 Haziran 1934 tarihinde Türkiye, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan arasında akdedilen Balkan Paktı¹² çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan arasındaki işbirliğinin genişleyen ölçüğüne dair ayrıntılar sunmakta, söz konusu pakt ve ilişkilerin geliştirilmesi çerçevesinde Aksel'in tecrübesinin arka planının yakalanması açısından da önem taşımaktadır.¹³

Müsteşarlık sonrası dönemdeki kariyerine dair ayrıntılar sırasıyla verilecek olursa Aksel, öncelikle İsveç Orta Elçiliği görevinde bulunmuş, yine yaklaşık olarak aynı dönemde, TC Hükûmeti'ni temsilen Finlandiya diplomatik temsilciliği görevini de yürütmeye

Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945): Dönemin İç ve Dış Politikaları Üzerine Bir Araştırma*, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 208. Yazarın önceki kaynakla geçişkenlikleri olan bir diğer eseri için bkz. Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 406. Nurşen Mazıcı, *Celâl Bayar: Başbakanlık Dönemi (1937–1939)*, Der Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 133–136.

¹⁰ Burada resmi erkânın ağzından söz konusu ilişkilerin seyrine nasıl yaklaşıldığına dair notlar düşmek de mümkün görünmektedir. Raporda Yunanistan Dışişleri Bakanı Teotokis'in ağzından izlenebilen bir cümle bu ziyaretin ulusal basında yankılanmasının önemsendiğini ortaya koymaktadır: “Başbakanın yanından ayrıldıktan sonra görüştüğümüz Dışişleri Bakanı da: (Başvekil İsmet İnönü kastediliyor M.Y.) Yüksek şahsınızdan almış olduğu fevkalade dostane telgraftan çok sevinç duyduğunu, bunu bugün Yunan matbuatında neşrettirdiğini, şimdiki Yunan Hükûmetinin Balkan Paktına dâhil devletlerle eskisinden daha sıkı dostane münasebetler idame edeceğini bir defa daha bildirmeliğimi rica ettikten sonra...” Bkz. “Agâh Aksel'le Atina Elçimizin Yunan Dışişleri Bakanı Teotokis'in kabul gününe katılması”, BCA 30..10.0.0/255.719..28, D: 433450, 14/11/1935, 4.

¹¹ “Agâh Aksel'le Atina Elçimizin Yunan Dışişleri Bakanı Teotokis'in kabul gününe katılması”, BCA 30..10.0.0/255.719..28, D: 433450, 14/11/1935, 2.

¹² Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dâhil olduğu bu pakt, 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da Türkiye, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. Yücel Özkaya, Mehmet Saray, Mustafa Balcıoğlu, Cezmi Eraslan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 518. Pakt, dönem boyunca yükselen revizyonizm tehdidi karşısında Balkan ülkeleri arasında –kısmi de olsa– bir statüko mutabakatı olarak hayata geçirilmiştir. Paktın kuruluşuna uzanan süreçte Türkiye ve Yugoslavya arasındaki ilişkilerin seyri için bkz. Hikmet Öksüz, *Batu Trakya Türkleri*, Karam Yayınları, Çorum, 2006, s. 108–111. Paktın Türk Basını'nda yankılanış biçimlerinin ele alındığı bir makale için bkz. Cezmi Eraslan, “Türk Basınında Balkan Paktı Değerlendirmeleri”, *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, 29–31 Mayıs 1995, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996, s. 63–69.

¹³ İlgili notlar için bkz. “Agâh Aksel'le Atina Elçimizin Yunan Dışişleri Bakanı Teotokis'in kabul gününe katılması”, BCA 30..10.0.0/255.719..28, D: 433450, 14/11/1935, 4–5.

başlamıştır.¹⁴ İsveç Elçiliği görevinden sonra terfi alıp¹⁵ merkezde görev yapmaya başlayan Aksel, 16 Ekim 1943 tarihiyle 26 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yaptığı Lizbon Elçiliği'ne atanmıştır.¹⁶ Lizbon Elçiliği görevinden sonra Budapeşte Ortaelçiliği¹⁷ görevine atanan Aksel, bu görevi sırasında 19 Kasım 1949 tarihinde çıkarılan Bakanlar Kurulu kararıyla emekliye sevk edilmiştir.¹⁸

Emeklilik kararına karşılık Aksel diplomatik kariyerine kısa süre sonra yeniden başlamıştır.¹⁹ Türkiye bu dönemde *de facto* çok partili hayattan iktidar değişikliğine uzanan bir dönüşümü tecrübe etmiştir.²⁰ Tek parti iktidarının son bulduğu bu dönemde Demokrat Parti (DP) 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelmiş, tek parti döneminin hâkim partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidar pozisyonundan muhalefet pozisyonuna geçmiştir. Bu dönemde 27 Şubat 1951 tarihinde Amman Orta Elçiliği'ne atanan Aksel, bu görevinden 11 Kasım 1951²¹ tarihinde ayrılmıştır.²²

¹⁴ Gotthard Jaeschke, *Türkiye Kronolojisi (1938–1945)*, çev. Gülayşe Koçak, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 16. Jaeschke'nin verdiği bilgiye göre Aksel, Stockholm Elçiliği'ne 24 Temmuz 1939 tarihinde atanmış, 24 Ağustos 1939 tarihinde ilgili görevine başlamış; Finlandiya'daki temsil görevinin ataması 1 Ağustos 1939'da yapılmış, Aksel ilgili yeni görevine ise 25 Ağustos 1939'da başlamıştır. Bu konudaki belge için bkz. "Varşova B.Elçisi Ferit Tek'in Tokyo B.Elçiliği'ne, Tiran Elçisi Hulusi Fuat Tugay'ın Madrit Orta Elçiliği'ne tayinleri ve Stockholm Orta Elçisi Ağâh Aksel'in Finlandiya nezdinde Hükümetimizi temsil etmesi", BCA 30..18.1.2/88.76..11, D: 71-439, 1/8/1939. Bu belgenin kullanıldığı bir kaynak için bkz. Bilal N. Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XXII, s. 64–65–66, Mart–Temmuz–Kasım 2006. Stockholm'de görev yapan diplomatik temsilcilerin Finlandiya'da da görev yapmalarına ilişkin teamüle dair kısa notlar için bkz. Mehmet Sait Dilek, "Türkiye–Finlandiya Siyasi İlişkilerinin Başlaması ve Finlandiya Cumhurbaşkanı Pehr Evind Svinhufvud ile Dışişleri Bakanı Yrjö Koskinen'e Göre Türkiye", *Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, c. 4, s. 3 (2005), 190.

¹⁵ Kararnamede şu satırlara yer verilmiştir: "Stokholm Elçisi Ağâh Aksel ve Marsilya Başkonsolosu Bedi Arbel birer derece yükseltilmişlerdir. İşbu kararnamenin icrasına Hariciye Vekili memurdur" Bkz. "Stokholm Elçisi Ağâh Aksel ve Marsilya Başkonsolosu Bedi Arbel'in terfileri.", BCA 30..11.1.0/156.28..13., D: -, 26/8/1942. Jaeschke, *age*, s. 89. Jaeschke bu konuda, Aksel'in 27 Temmuz 1943 tarihinde Helsinki'den geri çağırılma mektubunu sunduğunu, 30 Temmuz 1943 tarihinde Lizbon'daki görevine başladığını belirtmiştir.

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Lizbon Büyükelçiliği ağ sayfası için bkz.

<http://lisbon.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>

¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Budapeşte Büyükelçiliği ağ sayfası için bkz.

<http://budapest.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>

¹⁸ "Merkezde Birinci sınıf Orta Elçi Vasfi Menteş, Peşte Orta Elçisi Ağah Aksel ve Kopenhag Orta Elçisi Kemal Aziz Payman'ın emekliye çıkarılması", BCA 30..18.1.2/120.82..20., D: 76-1458, 19/11/1949. Emekliye sevk yazısı şöyledir: "5434 sayılı kanunun 39uncu maddesinin (b) fıkrasına göre, merkezde Birinci sınıf Orta Elçi Vasfi Menteş, Birinci Sınıf Peşte Orta Elçisi Ağâh Aksel ve Kopenhag Orta Elçisi Kemal Aziz Payman'ın emekliye çıkarılmaları; Dışişleri Bakanlığının 54079/443 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 19/II/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır".

¹⁹ Bu konuda Dışişleri Bakanlığı'na 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çerçevesinde yapılan başvuru sonucunda alınan bilgiye göre Aksel, emekliye sevk edilmişinden sonra Bakanlık aleyhine açtığı dava sonucunda Bakanlığın Umumikatipliği nezdinde 1. Sınıf Orta Elçi olarak görevine başlamış, 23 Ocak 1951 tarihinde Ürdün'deki Orta Elçilik görevine başlamıştır.

²⁰ Siyasal iktidarın DP'ye devrine dair ayrıntılar için bkz. Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s. 97–99.

²¹ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Amman Büyükelçiliği ağ sayfası için bkz.

<http://amman.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>. "Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi Cemâl Yeşil'in Kâbil Büyük Elçiliğine, Dışişleri Bakanlığı Umumikâtip Muavini Cevdet Dülger'in Cidde Elçiliği'ne ve Merkezde Birinci Sınıf Orta Elçi Ağâh Aksel'in Amman Elçiliği'ne tayinleri; Dışişleri Bakanlığının 4/I/1951 tarihli ve 87928/3 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca 23/I/1951 tarihinde kararlaştırılmıştır".

²² "Cemal Yeşil'in Kabil Büyükelçiliği'ne, Cevdet Dülger'in Cidde Elçiliği'ne, Ağâh Aksel'in Amman Elçiliği'ne tayinleri", BCA 30..18.1.2/124.97..10, D: 1-67, 23/1/1951. İlgili satırlar şöyledir: "Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi

Amman Elçiliği görevinden sonra Dış İşleri Bakanlığı merkezinde görev yapan Aksel, yaklaşık bir yıllık aranın ardından 27 Kasım 1952 tarihinde son görev yeri olan Belgrad Büyükelçiliği'ne atanmıştır.²³ Aksel son görev yeri olan Belgrad'ta yirmi sekiz ay görev yapmış, 1955 yılının Ocak ayında çıkarılan kararlarla emekliye sevk edilmiştir.²⁴

Emekliye sevk edildiği tarihten iki ay sonra görevinden fiilen ayrılan Aksel'in yerine Belgrad Büyükelçiliği görevine 28 Nisan 1955 tarihinde İbrahim Şadi Kavur atanmıştır.²⁵ Aksel'in diplomatik kariyerinde Belgrad Büyükelçiliği dönemi, salt son evreyi karşılaması açısından değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlara yönelik dış politik perspektifinin yeniden şekillendirilmesi açısından da önem taşımıştır. Söz konusu dönemin dinamiklerinin anlaşılması açısından, dönemin Türkiye-Yugoslavya ilişkilerine göz atılabilir. Aşağıda döneme ilişkin genel bir değerlendirme sunulmaya çalışılacaktır. Bu değerlendirmenin ardından Agâh Aksel'in Belgrad Büyükelçiliği dönemi ve bu dönemdeki gözlemlerine dair notlar düşülecektir.

2.Cumhuriyet'in Erken Döneminde Türkiye-Yugoslavya İlişkilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin erken dönemindeki dış politik düsturu, ülke içindeki ve dışındaki barış ortamının kurulması ve korunmasına yönelik bir perspektife dayanmıştır.

Bu perspektif sıkça tekrarlandığı ve tarih yazımında sıklıkla tekrarlandığı üzere "yurtta sulh, cihanda sulh" parolasıyla ifade edilmiştir.²⁶ Buna karşılık, söz konusu ana ilkenin, güvenlik ilkesi çerçevesinde işlenmeye çalışıldığına altını çizmek, bu doğrultuda, güvenlik konusundaki yetersizlikler başta olmak üzere, şerh imkânlarını elde tutan bir dış politika hattında ilerlenmesine titizlik gösterildiğine işaret etmek yararlı olacaktır.

Bu dönemde Balkan Yarımadası'nın Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasında önemli bir yere sahip olmasını belirleyen tali²⁷ faktörler arasında imparatorluk

---

Cemâl Yeşil'in Kâbil Büyük Elçiliğine, Dışişleri Bakanlığı Umumikâtip Muavini Cevdet Dülger'in Cidde Elçiliği'ne ve Merkezde Birinci Sınıf Orta Elçi Agâh Aksel'in Amman Elçiliği'ne tayinleri; Dışişleri Bakanlığının 4/I/1951 tarihli ve 87928/3 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca 23/I/1951 tarihinde kararlaştırılmıştır".

²³ "Agâh Aksel'in Belgrad Büyükelçiliği'ne, Selahattin Arbel'in Karaçi Büyükelçiliği'ne ve Celal Tevfik Karasapan'ın Şam Elçiliği'ne tayinleri", BCA 30..18.1.2, D: 1-75, 11/10/1952. İlgili satırlar şöyledir: "Amman Birinci Sınıf Elçisi Agâh Aksel'in Belgrad Büyükelçiliğine, Prağ Birinci Sınıf Elçisi Selahattin Arbel'in Karaçi Büyükelçiliğine ve Dışişleri Bakanlığı Umumî Kâtip Muavini Celâl Tevfik Karasapan'ın Şam Elçiliğine tayinleri; Dışişleri Bakanlığının 5/9/1952 tarihli ve 22244 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 11/10/1952 tarihinde kararlaştırılmıştır".

²⁴ "Belgrad Büyükelçisi Agâh Aksel ile Lahey Elçisi Abdullah Zeki Polar'ın emekliye sevk edilmeleri" BCA 30..18.1.2/138.110..17. D: 1-89, 24.1.1955. Emekliye sevk kararnamesinde şu satırlar yer almıştır: "Belgrad Büyük Elçisi Agâh Aksel ile Lahey Elçisi Abdullah Zeki Polar'ın 5434 sayılı kanununun 6422 sayılı kanunla değiştirilen 39 uncu maddesinin (b) fıkrasına tevfikan emekliye sevk edilmeleri; Hariciye Vekaletinin 28/12/1954 tarihli ve 102953-416 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 24/I/1955 tarihinde kararlaştırılmıştır".

²⁵ "İ. Şadi Kavur'un Belgrad Büyükelçiliği'ne tayini".

BCA, 49834, 28.4.1955.

²⁶ Akşin, Fırat, *agm*, s. 118. Ayrıca revizyonizm risklerini gözeterek inşa edilen barışçıl politika kodlarına dair ayrıntılar için bkz. Oral Sander, "Nationalism and Peace: The Significance of Atatürk's Movement", *Milletlerarası Münasebetler Türk Yılı*, c. XX, 1981, s. 257.

²⁷ Balkan politikasında asli faktörlerle tali faktörlerden bahsedildiğinde cumhuriyetin erken döneminde güvenlik unsurunun öncelik atfedilen bir unsur olduğunu eklemek yararlı olacaktır. Bu açıdan bölgedeki Türk nüfusunun

bakiyesi Türk nüfusu da yer almıştır. Bu sırada, ilgili faktörlerden asli faktörü güvenlik algısı oluştururken, kültürel himaye olanaklarının dikkate alındığı faktörlerin tali faktörleri oluşturduğu eklenebilir. Bu şekilde güvenlik ilkesi çerçevesinde geliştirilen ilişkilerin yanı sıra Türk nüfus bakiyesinin karşılaştığı sorunların karşıladığı potansiyelden destek olarak, dış politika perspektifinin tali parametreler ekseninde şerh imkânlarının değerlendirilmeye başlandığı görülmüştür.

Söz konusu şerh marjına karşılık Türkiye ile Yugoslavya arasında iki savaş arası dönemde gelişen ilişkiler, öncelikle 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Barış Antlaşması'nın yarattığı ılımlı atmosfer etkisinde biçimlenmiştir.²⁸ 1930–1933 yılları arasındaki Balkan Konferansları'nda²⁹ da benzer bir dış politika perspektifinden hareket eden Türkiye, bu dönemde konferansı tamamlayan bir antantla revizyonizm tehlikesine karşı ittifak stratejisine eklenen ülkelerle (Yugoslavya, Yunanistan, Romanya) bölge barışının tesisine katkı sağlamak istemiştir.

Türkiye'nin Balkan yarımadasına dönük bölgesel ittifak stratejileri açısından Yugoslavya'nın tarihsel bir role sahip olduğunu ve Cumhuriyet'in tek partili dönemi ve çok partili döneminin DP iktidarına tekabül eden dönemi açısından bu ittifak stratejisinin yeni uluslararası koşulların etkisinde, yeniden gündeme geldiğini belirtmek yararlı olacaktır. Bu dönemde Türkiye, 1930'lu yılların ilk yarısından başlayarak ivmelenen Balkan Yarımadası'ndaki işbirliği diyalogunun, bölge barışının korunmasını amaçlayan bir pakta dönüştürülmesine destek vermiş, bu çabalar sonucunda 1934 yılında Balkan Paktı imzalanmıştır.³⁰ Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın da dâhil olduğu bu “antant” Sander'in ifade ettiği şekliyle belirtilirse “anlayış birliği” kuramamış, Balkan ülkeleri arasında sınırlı bir güvenlik ittifakı şeklinde gelişmiştir.³¹ 1941 yılında fiilen dağılan Pakt'ın anlayış

---

sorunlarına yönelik özel bir ilgiden bahsedilebilmekle beraber, ilişkilerin seyrinde belirleyici asli faktör olarak bu faktörden bahsedilemeyeceğine değinilebilir.

²⁸ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, c. 1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 245–253.

²⁹ Fahir Armaoğlu, *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*, c 1–2, Alkım Yayınları, İstanbul, 2004, 337–340. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (II. Bölüm): 1923–1938*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 178–183. Ayrıca bkz. Akşin, Fırat, *ağm*, s. 122. Yine 1929 Ekonomik Buhranı'nın Balkan ülkeleriyle kader birliğini besleyen konjonktürü ortaya çıkarmış olmasına dair notlar için bkz. Dilek Barlas, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası", *The Third International Symposium on Atatürk*. Vol. II. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, 838. Bu konuda ayrıca 1929 ekonomik buhranının Balkan Yarımadası'nın bölgesel barış perspektifini engellemek dışında Versailles Düzeni'nin ortaya çıkardığı revizyonist ve anti-revizyonist kamplar karşısında ek bir katalizör şeklinde işlemesine dayalı olarak Avrupa fikrinin gecikmesine dair rolüne değinen bir kaynak için bkz. Alfred Grosser, “The Idea of Europe Since 1945”, ed. Olivier Roy, *Turkey Today—A European Country?*, Anthem Press, London, 2005, s. 149. Burada Balkan Paktı'ndan bahsederken sıklıkla değinilen Devlet Başkanları ziyaretlerinden bahsedilmemiştir. Aynı bir çalışma konusu olarak değerlendirilebilecek bu ziyaretler içinde en dikkat çeken ziyaretler arasında, Türkiye'ye yaptığı ziyaretten kısa süre sonra öldürülen Kral Alexander'ın 1934 yılında Türkiye ziyaretinin üzerinde durulabilir. Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Ömer Erden, Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006), 15–36.

³⁰ Balkan Anlaşma Paktı (Pacte d'Entente Balcanique) metni için bkz. İsmail Soysal, *Balkan Paktı (1934–1941)* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, s. 217–220.

³¹ Bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, İmge Yayınevi, Ankara, 2003, s. 103. Benzer bir yorumu askeri ittifak çerçevesinin zayıflığına binaen özellikle Yunanistan'da muhalefette bulunan Venizelos'un çekincelerine ve düşülen “kayd-ı ihtirazi”ye değinerek Gürün de vermektedir. Bkz. Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s. 8–9. Yine bkz. Cemil Koçak, “Dönemin Dış Politika Gelişmeleri”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi: 1908–1980*, c. 1, Hz. Sina Akşin, Milliyet Yayınları, İstanbul, yy, 200. Burada meseleye tarihsel ihtilafların aşılamadığı/aşılamayacağı ölçeğinden

birliğine dayanamayan arka planında yatan belirleyici parametre “ekonomik zayıflık” olmuştur.³² Bu yönüyle revizyonist parametrenin, statükocu parametreye nüfuz edebilecek bir difüzyon etkisi yarattığı tespit edilebilir.

Türkiye'nin Yugoslavya'ya yönelik dış politik perspektifinin bu evredeki genel kodları ele alındığında söz konusu kodların Balkan politikası çerçevesinde düşünülebileceği üzere, iki boyutta süregeldiği gözlenmiştir: Kaygan zeminde yürütülen ikili ilişkilerin (bölgesel işbirliği düzeyine çıkarılarak) geliştirilmesi, ön yargıdan arındırılmış bir politika perspektifine göre hareket edilmesi.³³

Bu açıdan iki savaş arası dönemde ve ikinci büyük savaş yıllarıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de çok partili hayata geçişin izlenebileceği 1950 yılına kadar uzanan dönemde Türkiye–Yugoslavya arasındaki ilişkilerin genel seyri ticarî, askerî ve diplomatik düzeyde ilişkilerin geliştirilmesi yönünde olmuştur. Ancak yine vurgulamak gerekir ki, bu ilişki ağına karşılık Türkiye–Yugoslavya arasındaki ilişkilerin genel seyrinde belirleyiciliği bulunan sorunlardan bir tanesi de, imparatorluk bakiyesi topraklarda kurulan yeni devletlerde yaşayan Türk nüfus bakiyesinin sorunları olmuştur.

Bu sorunlar beraberinde göç dalgasının³⁴ dikkate alınmasını beraberinde getirmişlerdir. Türkiye'nin Balkan politikası ölçeğinde düşünüldüğünde, her ne kadar Bulgaristan ve Yunanistan ölçeğindeki kadar yoğunluk arz etmemişse de³⁵, bu göçler Yugoslavya'yla kurulan ilişkilerin seyri açısından da önem taşımışlardır.

---

yaklaşan ve paktı gelişen Yugoslavya ve Bulgaristan ilişkileri ve iki ülke arasında imzalanan Sulh Muahedesi yönüyle sorgulayan ve önemli ölçüde özcülükle malûl bir eser için bkz. Halil Yaver, *Nereye Gidiyorsun Türkiye: Türk Milletine Açık Mektup*, Gutenberg Basımevi, İstanbul, 1937, s. 16–52. Bu dönemde Türkiye ve Yugoslavya arasındaki ilişki ağının zayıflamaya yüz tuttuğu bir evreye dair şu not düşülebilir: Yugoslavya 1937 yılının Mart ayında revizyonist İtalya'yla yeni bir pakt imzalamıştır. Bu gelişme Balkan Paktı'nın akıbeti açısından önem taşıyan kırılma noktalarından bir tanesidir. Bkz. Mustafa Kemal Karahasan, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Barış Felsefesi Işığı Altında Türkiye–Yugoslavya Dostluk İlişkileri”, *XI. Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbaşım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 2551. Yine bu paktın gelişme sürecinde Almanya'ya yakınsayan bir dış siyasi patikayı takip eden Yugoslavya Başbakanı Milan Stoyadinoviç'in anılarına değinen bir kaynak yararlı olabilir. Ne Savaş Ne De Pakt: İki Savaş Arasında Yugoslavya (Ni Rat Ni Pact: Jugoslavia Izmedzu Dva Rata) adını taşıyan anıların Atatürk'e ve Türkiye'yle ilişkilere değinen bölümlerine odaklanan bir çalışma için bkz. İsmail Eren, “Atatürk'e Ait Yugoslavya Başbakanı M. Stoyadinoviç'in İzlenimleri”, *IX. Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbaşım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 1940–1941.

³² Akşin, Fırat, *agm*, s. 124.

³³ Öksüz, *agm*, s. 133.

³⁴ Söz konusu ilgiyi karşılayan arşiv belgeleri arasında vatandaşlığa kabul belgelerinin önemli yer tuttuğunu eklemek gerekir. Buna karşılık bütün başvuruların olumlu yanıtlanmadığına değinmek yararlı olacaktır. Bu konuda bir örnek, soy esasının vatandaşlığa kabul kıstası olarak ne ölçüde önem taşıdığını göstermesi bakımından ilginç görünmektedir. Örnekler için bkz. “Yugoslavyalı müslümanlardan olup, Atina'daki siyasi mülteciler kampında bulunan Abidin Beceri'nin, yurda gelmek için yazdığı mektup.”, BCA 30..1.0.0/60.370..11., D: E4, 28/7/1948. Bu örneğin sağladığı veriden de yararlanarak şu değerlendirmeyi yapmak mümkün görünmektedir. Yugoslavya'dan Türkiye'ye, başlangıç noktası olarak okunmamakla beraber, iki büyük savaş arası dönemde de göçler olmuş, bu göçler 1950'li yıllarda da sürmüş ve vatandaşlığa kabul süreci kıstasları bakımından yer yer kırılmalara rastlanabilecek yoğun bir süreçle sürmüştür. Bu konuda göç süreci sonrasında milliyetçi kimliğe eklenme ve kimliğin meşrulaştırılması doğrultusundaki arayışların analizini ortaya koyan bir tez çalışması “iki aradalık” halinin ayrıntılarına eğilme olanağı vermektedir. Bkz. Bayram Şen, *Nationalism and Migration: The Post–1950 Balkan Immigrants From Yugoslavia* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2007), s. 8.

³⁵ Bu konuda bir kaynakta şu bilgi ve iddialara rastlanmaktadır: “1923–1938 yıllarında Romanya'dan 115000, 1923–1949 yılları arasında Bulgaristan'dan 220000, 1923–1945 yılları arası Yunanistan'dan 400000 kişi Türkiye'ye

Göç hareketlerindeki başvuruların yoğunluğuna karşı, 1950’li yılların ilk yarısında göç rejiminin esaslarını belirleyen “serbest göçmenlik”³⁶ uygulamasının ağırlık kazandığı görülmüştür. Daha çok sosyo–ekonomik faktörlere dayalı göçler arasında bu evre öncesindeki göçler belirli ölçüde düzensiz bir çerçevede yürümüşlerdir. Buna karşılık eklemek gerekir ki, vatandaşlığa kabul konusunda soy esas³⁷ konusu belirleyici faktörler arasında yer almıştır. Bu konuda örnek bir vakadan izlenebilen satırlar bu durumu ortaya koymaktadır. Abidin Beceri adında bir Yugoslavyalı müslümanın mülteci olarak sığındığı Yunanistan’dan Başbakanlık makamına yazdığı mektuba cevaben Atina–Pire Başkonsolosluğu’ndan alınan bilgiler doğrultusunda Dışişleri Bakanlığı adına yapılan yazışmada bu durum açıklıkla belirtilmiştir.³⁸

göç etmiştir. 1923–1933 arasında Yugoslavya’dan ise 110000 civarında insanımız anavatan Türkiye’ye göç etmiştir. İkinci Dünya Savaşı yılları ve 1952’ye kadar olan dönemde ise göçler durdurulmuş ve hatta yönetim tarafından engellenmiştir.” Bkz. H. Yıldırım Ağanoğlu, *Yücel Teşkilatı: II. Dünya Savaşı Yıllarında Yugoslavya’da Bir Direniş Mücadelesi*, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 2006, s. 27.

³⁶ Serbest göçmenlik (belgede bu tanımlama yerine serbest muhasır tanımlaması da yapılmaktadır. Ancak bu kelimenin kuşatan, saran anlamına geldiği düşünülürse kullanılması düşünülen kelimenin muhacir olması gerektiği değerlendirilebilir M.Y.) başvurularına örnekler için bkz. “İstanbul–Aksaray’da oturan Reşide Vardar’ın Yugoslavya’da bulunan akrabalarının getirilmesi isteğinin Belgrad Büyükelçiliği’ne bildirildiği”, BCA 272..0.0.12/63.192..6, D: , 21/11/1955. “İstanbul–Rami’de oturan Danyal Taşdelen’in Yugoslavya’da bulunan akrabalarının getirilmesi isteğinin Belgrad Büyükelçiliği’ne bildirildiği”, BCA 272..0.0.12/63.192..5., D: -, 15.6.1955. “İstanbul’da oturan Nuri Alp’in Yugoslavya’nın Kalkandelen kazasında bulunan akrabalarının getirilmesi isteği hakkındaki evrakının Belgrad Büyükelçiliği’ne verildiği”, 272..0.0.12/63.192..4., D: -, 29/4/1955. Söz konusu belgelerde başvuran kişilerin davet metinleri ve hükümete herhangi bir sorumluluk bırakmaksızın Türkiye’ye gelecek akrabalarının ihtiyaçlarını üstleneceklerine dair taahhütnameler, akraba listeleri yer almaktadır. Söz konusu serbestlikle ilgili aşağıda Aksel’in mektubunda eleştirel bir yaklaşımla karşılaşılmakla birlikte, bu serbestliğin aynı zamanda yer değiştirme olanağı sağlayan bir iskân politikasının kapılarını araladığını da eklemek anlamlı olacaktır. Hükümet yardımı alınmayacağını ve herhangi bir biçimde yardım talep edilmeyeceğini beyan eden bu göçmenlik usulünden bahseden örnekler için Evren’in Yugoslav göçmenlerinin yoğun olarak yerleştikleri İstanbul’un ilçesi Zeytinburnu’nun tarihini anlatmak üzere kaleme alınmış yazıların editörlüğünü yaptığı eserdeki küçük bir sözlü tarih kaydına bakılabilir. Bkz. Burçak Evren, *Surların Öte Yanı: Zeytinburnu, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları*, İstanbul, 2005, s. 136–138.

³⁷ Vatandaşlığa kabul esasınının ırkdaş ya da soydaş atfıyla yürütülüşünün ayrıntılarını veren bir makale için bkz. Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya–Makedonya’ Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, *Bilig*, s. 41, Bahar, 2007, s. 132, 146–148. Fakat bu aşamada Çavuşoğlu’nun ilgili göçmenlik kanunundan yola çıkarak değindiği soy faktörünün ele alındığı “Türk soyu ve Türk kültürüne bağlı bulunmak” kavramının muğlaklığına işaret etmek yararlı olacaktır. Bu konuda İskân Kanunu’na eklenen 2510 sayılı Göçmen Kanunu’nun 3. maddesine bakılabilir: Düstur, Tertip 3, C: 15, İstanbul, 1934, 1934, 1136-1137’den aktaran Öksüz, 2004, s. 147.

³⁸ “Yugoslavyalı müslümanlardan olup, Atina’daki siyasi mülteciler kampında bulunan Abidin Beceri’nin, yurda gelmek için yazdığı mektup”, BCA 30..1.0.0/60.370..11., D: E4, 28/7/1948, 1. İlgili satırlar şöyledir: “Abidin Beceri imzasıyla Yüksek makamlarına hitaben sunulan Rumca bir mektup ile tercümesi ilişik olarak takdim kılındı... Atina-Pire Başkonsolosluğumuzdan gelip bir nüshası Yüksek katlarına sunulmuş bulunan Atina-Pire Başkonsolosluğumuzun 27 Mayıs 1948 tarihli ve 11 sayılı şifre telinde de izah edilmiş bulunduğu üzere, maruz mektupta bahis mevzuu edilen ve yurdumuza kabulleri istenilen kimseler Bakanlar Kurulunun 6711 sayılı kararında tesbit edilen evsafi ve şartları cami olmadıkları için müracaatlarına müsbet cevap verilemeyen yabancı soydan Müslümanlardandırlar”. Yine soy esasına bağlı olarak ilginin sürdürüldüğünü gösteren bir kaynak için bkz. Ağanoğlu, *age*, s. 32–38. “Gittikçe genişleyen teşkilat (Yücel) 1943 yılında Üsküp’te bulunan Türk Konsolosluğu ve Konsolos vekili Emin Vefa Gerçek ile irtibata geçti... 1945 yılında konsolosluk aracılığıyla Belgrad Büyükelçiliği ve Büyükelçi Kamil Koperler ile temasa geçildikten sonra teşkilata *Yücel* adı verildi.” Ayrıca bkz. Altan Deliorman, *Yugoslavya’da Müslüman–Türk’e Büyük Darbe*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 187–188. Bu konuda Poulton’un eserinden bir alıntı da yapılabilir. Soy esasının Arnavut Müslümanlar açısından dikkate alınmadığına işaret eden bir istatistik verirken Poulton, Yugoslav rejiminin Kominform’dan ihracını izleyen dönemde Arnavutluk’la gerilen ilişkiler çerçevesinde yapılan göçmenlik başvurularında Müslüman Arnavutların kendilerini Türk olarak gösterdiklerini ve bu şekilde Türkiye’ye göç edebildiklerini belirtmiştir. Bkz. P. Shoup, *Communism and The Yugoslav National Question* (New York, yy, 1986), 181–182’den aktaran Hugh Poulton, *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, çev Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 112. Yine

Söz konusu göç hareketlerinin nedenlerinin irdelenmesi meselenin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Öyle ki, bu sayede imparatorluk sisteminden ulus–devlet sistemine geçiş sürecinde hem azınlık sıfatını taşımaya başlayan topluluklar arasında yer alan Türk topluluklarının karşılaştıkları ayrımcı muamelelerin, hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikası çerçevesinde ele alındıkları biçimiyle konjonktürel ve özgül koşulların anlaşılması mümkün olacaktır.

Söz konusu nedenlerin ekonomik, sosyo–kültürel, siyasi, dinî ve diğer nedenler şeklinde sınıflandırılması mümkün görünmektedir.³⁹ Buna karşılık, çeşitli nedenler karşısında Türkiye'nin Yugoslavya'yla ilişkilerinde bahsi geçen göç hareketlerine yönelik ilgi, meselenin çeşitli açılardan ele alınmasına yönelik bir dikkatle ve bölgesel barış perspektifine uygun şekilde sürdürülmüştür. Bu konuda ilginin sürdürülmesi aşamalarındaki bir kesinti örneğine işaret eden, dışlayıcı bir tavrın sergilendiğine dair bir iddiaya yer verilen bir kaynaktan bahsedilebilir.⁴⁰ Örnekte 1940'lı yıllarda, Yugoslavya'daki Türk nüfusun sorunlarına ilgisiz kalındığı ve sorunların kendi içinde çözülmesi gerektiği yönünde telkinlerde bulunduğu iddiasına değinilmiştir. Bu iddiaya karşılık Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Üsküp Konsolosu nezdinde ve Belgrad Büyükelçiliği'nin yönlendirmeleriyle hareket edildiğine dair bir bilgiye, Yücel Teşkilatı'nı anlatan bir eserde rastlanmaktadır.⁴¹

Söz konusu bilgiler ışığında Türkiye–Yugoslavya ilişkileri ve bağlama dair notların ardından Agâh Aksel'in Belgrad Büyükelçiliği dönemine eğilebiliriz.

3. Agâh Aksel'in Belgrad Büyükelçiliği Dönemine Dair Notlar (1952–1955)

Belirtildiği üzere Aksel'in diplomatik görevi dönemine kadar uzanan bir tarihsel seyirde Türkiye'nin Balkanlarda, özelde Yugoslavya'daki Türk nüfus bakiyesinin sorunlarına eğildiği gözlenmiştir. Yinelemekte yarar görüldüğü üzere bu dönem, daha uzun vadeli olarak analiz edilmesi gerekliliği şerhi düşülerek, Agâh Aksel'in Belgrad Büyükelçiliği dönemini de içermektedir.

Aksel'in dönemine kadar uzanan ilgiden söz edilirken, ilişkilerin iç siyasi gelişmelerin dikkate alınarak sürdürüldüğünü atlamamak yararlı olacaktır. Bu bakımdan Yugoslavya siyasi hayatının dönüşüm dinamiklerinin üzerinde durulmuştur. Söz konusu ilginin önemli bir boyutunu karşıladığı için rejim ihracı konusunda küçük bir not düşülebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde inşa edilen özgün sosyalist model konusunda,

---

bkz. Viktor Meier, *Yugoslavia: A History of Its Demise*, Routledge, London, 1999, s. 27. Poulton'un argümanını Türkçe konuşan Arnavutlar şeklinde düşünmek mümkün görünmektedir. Bu konuda (aşağıda değinilen) Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın 1954 yılında Yugoslavya'ya resmi ziyareti sırasında heyetin Belgrad'tan Saraybosna'ya hareket etmesine az kala küçük bir Arnavut kıızıyla yaptıkları Türkçe konuşma bu açıdan belirli bir veri sunmaktadır diye düşünülebilir. Bkz. Ziya Şakir, *Türkiye Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Yugoslavya Seyahat Hatıraları* İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954, s. 52.

³⁹ Zaim, *age*, s. 3–9. Göçlerin nedenlerine dair ayrıntılar sunan bir çalışmada Zaim, dini hürriyetin kısıtlanması yahut kaldırılması, komünizm ideolojisine rağmen tarihi Slavcılık politikasının devam ettirilmesi, komünizmin Türk topluluklarına yaygınlaştırılmaya çalışılması, kıyafete müdahale, kadınlara taziyik, mesken siyaseti, istimlak siyasetinin çifte standartları vs. gibi noktalara değinmiştir. Buna karşılık, söz konusu faktörler arasında daha ziyade sosyo–ekonomik faktörlerin ortaya çıkardığı ayrımcılık tablosunun göç sürecini tetikleyen faktörler arasında daha belirleyici olduğuna dair yaklaşım daha geçerli görünmektedir.

⁴⁰ Deliorman, *age*, s. 129–130. Deliorman'ın eserinde İnönü döneminin uygulamalarına eleştiriler yöneltmiştir. Buna karşılık, karşı argümanların da değerlendirilebileceği unutulmamasında yarar bulunmaktadır.

⁴¹ Ağanoğlu, *age*, s. 32–38.

Yugoslavya'nın SSCB'yle yakınlığının izlenebileceği Kominform'dan ihraç tarihine⁴² (1948) kadar, Türkiye açısından belirli bir mesafelilik gözlemlendiğini söylemek mümkün görünmektedir. Buna karşılık, aynı şekilde Yugoslavya'da yaşayan Türk nüfusun karşılaştığı sorunlar ve şikâyetleri konusunda dış politika bürokrasisinin ilgisinin bu dönemde de sürdüğünden bahsetmek mümkündür.

Rejim ihracı algısını yansıtan iki yayın, dönemin anti-komünist atmosferi açısından açıklayıcı veriler sunmaktadır. Bu konudaki ilk örnek dönemin Basın ve Yayın Genel Müdürü Nedim Veysel İlkin'in, Yugoslav rejiminin çalışmalarının propagandasının yapıldığı yönünde "sırf bugünkü Yugoslavya rejimini popülarize etmek amacıyla İngilizce basılan bu bültenin memleketimize sokulmasında bir fayda göremiyorum" şeklindeki uyarı notunu da içeren rapordur.⁴³

Yine bu konudaki mesafeliliği besleyen bürokratik kafa karışıklığının küçük çaplı bir örneği olarak dönemin önde gelen gazetelerinden Tasvir gazetesinde "Bosna-Hersek'te Türklerin öldürüldüklerine" dair bilgilerin ve Yugoslav Federe Halk Cumhuriyeti Başbakanı Josip Broz Tito hakkında aşağılayıcı bir yazının yayımlanması dolayısıyla Yugoslav Büyükelçiliği'nin şikâyetine binaen yapılması beklenen kovuşturmanın, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) ilgili maddesinden dolayı ancak "Devlet Başkanı'na hakaret" söz konusu olduğunda yürütülebileceğine dair not düşen bir belgeye değinilebilir. Bu konuda gazetenin, iki ülke arasındaki ilişkileri zedelemesinin "tecviz edilemeyeceği"ne değinilmiş, devam eden benzer yayınlar konusundaki şikâyetlerin de dikkate alındığı bir "telkin" mekanizmasının işletilmesiyle ilgili olarak Dışişleri Bakanı Hasan Saka imzasıyla Başbakanlık katına yazı yazılmıştır.⁴⁴

Türk nüfus bakiyesiyle ilgili bürokratik dikkatin işleyişine dönüldüğünde 1945 yılında yayımlanan bir raporda benzer notlarla karşılaşılmaktadır. "Yugoslavya'nın İçinde Bulunduğu Son Durum ve Yeni Rejim Hakkında Belgrad Büyükelçiliği'nin Raporu" başlığıyla hazırlanan metinde yer alan şu ifadelerden de izlenebileceği üzere Türkiye açısından bu ilginin, rejim ihracı kaygılarının 1948 öncesine göre çok daha ağırlık taşıdığı izlenebileceğini eklemekte

⁴² Kominform 1943'te Komünist Enternasyonal'in (Komintern) yerine kurulmuştur. Buna karşılık Yugoslavya'yla ilişkilerin düzelleceği Stalin sonrası (1953) sonrası konjonktürde kaldırılmıştır. Bu dönemde aşağıda da görüleceği üzere, İkinci Balkan Pakti'nin zayıflamaya başlamıştır. William Woodruff, *Modern Dünya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze Dünyada Olup Bitenler İçin Rehber*, çev. Hale Vardar, Arda Vardar Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s. 279, 470. Funda Keskin, "Komintern ve Kominform", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, c. 1, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 500. Armaoğlu, *age*, s. 449-451. Gürün, *age* s. 221-223. Burada Kremlin'in direktiflerine karşı koymak üzere karakteristik bir milliyetçiliğin hem İkinci Dünya Savaşı tecrübesi açısından hem de otonom bir karakter arz etmesi açısından inşa edilmesine dair ayrıntılar için şu kaynaklara bakılabilir. Bkz. Tanıl Bora, *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 63-66. Sander, *age*, s. 238-240. David Thomson, *World History From 1914 To 1968*, Oxford University Press, New York 1969, s. 70. Son bir not düşmek gerekirse Hobsbawm'ın belirttiği şekliyle Kremlin'in silah, mühimmat ve finansman yönünden Batı kapitalist bloğunu teşkil eden müttefik gruptan İngiltere'nin gösterdiği ölçüde bir ilgiyi Yugoslavya Komünist Hareketi'ne göstermemiş olmasının, sonraki tecrübenin milli bir bakış açısının kazanması yönünden önem taşıdığını belirtmek gerekir. Bkz. Eric Hobsbawm, *Kısa Yirminci Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2006, s. 222-223. Jean-Claude Barreau, Guillaume Bigot, *Bütün Dünya Tarihi: Tarih Öncesinden Günümüze*, çev. Ayşen Özışık, İstanbul: Dharma Yayınları, İstanbul, 2006, s. 310.

⁴³ "Rusya'da çıkan Zarya Vostoka gazetesiyle Yugoslavya'da çıkan Bulletin adlı derginin komünizm propagandası yaptığından yurda sokulmasının yasaklanması", BCA 30..10.0.0/88.578..11., D: 86132, 23/6/1947., 5. Bülten (Bulletin) adıyla çıkan düzenli yayının içeriği için bkz. BCA 30..10.0.0/88.578..11., D: 86132, 23/6/1947., 2-6.

⁴⁴ "Tasvir gazetesinde Yugoslavya hakkında yanlış haber ve Başbakan Tito'ya hakarete bulunduğu gerekçesi ile Yugoslavya Büyükelçisinin şikâyeti.", BCA 30..10.0.0/253.705..12., D: 432302, 21/1/1947. 1-3.

yarar bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında etnik temelde kamplara ayrılan Yugoslavya'daki işgal yanlısı ve karşıtı milis güçlerine dair genel geçer bilgilere yer verilen raporda ayrıca, söz konusu milis güçlerinden Çetnikler ve Ustaşiler karşısında galip gelen Partizanların⁴⁵ tesis ettiği yeni yönetime dair Yugoslavya'daki Türk nüfusun şikâyetlerine dair bilgi verilmiştir. Türkiye'nin özellikle Yugoslavya'ya dönük ilgisini genişletmek üzere ele alınacak bir sorun olarak Türk nüfus bakiyesinin tepki yoğunluğu raporda işlenmiştir:

Bosna-Hersek'te de Müslümanlara şamil kanlı icraat⁴⁶ alıp yürümüştür. Her gün neşredilen olağanüstü mahkeme kararları muhtelif namlar altında ölüme mahkûm edilenlerin listelerinde -Müslümanlara farz olduğu gibi- daha insafli davranmadığını her gün göstermektedir. Sebepsiz yere haps, yağma ve soygunculuk hareketlerinin türk vatandaşları üzerinde bile denenmekte olduğunu aldığımız müselnel şikâyetler meydana koymaktadır. Bu husustaki müracaatlarımızın, maalesef müeyyidesi olmadığından, tesiri şüphelidir.⁴⁷

Henüz daha on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından ve önemli bir kırılma noktası olarak Balkan Savaşları evresinden başlayarak Türkiye'nin diplomatik ajandasına eklenen Balkan Yarımadası'nda yaşayan Türk nüfusun kültürel, iktisadi, siyasi ve hukuki düzeydeki haklarına yönelik ilgi ve girişimler bu açıdan Belgrad Büyükelçiliği görevini yürüten diplomatik misyon temsilcilerinin gündeminde önemli bir yer teşkil etmiştir.⁴⁸

Diplomatik kariyerine dair ayrıntılar sunulmaya çalışılan Agâh Aksel'in Belgrad Büyükelçiliği görevini yürüttüğü üç yıllık vadede de, 1953 yılında imzalanan Barış ve Dostluk Antlaşması⁴⁹ bölgesel işbirliği arayışları dışında misyon şefliği ajandasında Türk nüfusun

⁴⁵ Yugoslavya'da iki dünya savaşı arası dönem siyasi tablosu, İkinci Dünya Savaşı'nda alevlenen yaşanan etnik mücadele ve İkinci Dünya Savaşı bilançosuna dair kısa bilgiler için bkz. Joanna Bourne, *The Second World War: A People's History*, Oxford University Press, New York, 2001, s. 104–108. Akşin, Fırat, *agm*, s. 101–105. Bora, *age*, s. 49–63.

⁴⁶ Burada Türk nüfusun politik refleksi bakımından homojen bir yapı görünümü ortaya koymadığı verisine ve savaş yıllarında Nazi Almanyası'nın tarafında savaşa katılan Boşnakların, Hırvat milisleri Ustaşilere karşı savaşan Sırp Çetnik milislerinin hedefi haline geldiklerine değinilebilir. Bu tablo misilleme dinamiğinin nasıl kanlı bir sonuç doğurduğunu gösteren örneklerden bir tanesini karşılamaktadır. Jens Reuter, *Der Bürgerkrieg in Jugoslawien*, Europa Archiv, Bonn, 1993, s. 21, 704'ten aktaran Necmettin Alkan, *Dağılan Yugoslavya Mozaikinde Bosna*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 24. Burada yukarıda değinilen misilleme dinamiğinin yakalanması açısından Deliorman'ın kullandığı isnat edilen suç argümanını ve Türk nüfusun homojen bir politik refleks geliştirmediklerini yinelemekte fayda vardır: “İstilacı düşman (Nazi Almanyası) kuvvetleriyle işbirliği yapmak”. Deliorman, *age*, s. 178–179.

⁴⁷“Yugoslavya'nın içinde bulunduğu son durum ve yeni rejim hakkında Belgrad Büyükelçiliği'nin raporu” BCA 30..10.0.0/253.705..9., D: 432299, 26/7/1945, 8.

⁴⁸ Bu konuda Balkan Müslümanlarının 1877–1878 Osmanlı–Rus Harbi ve Balkan Savaşları dolayısıyla yoğun göç süreçlerine değinen kısa bir metin için bkz. Justin McCarthy, “Balkan Muslim”, *Encyclopedia of The Modern Middle East and North Africa*, ed. Philip Mattar, v. 1–4, Thomson–Gale, New York, 2004, s. 1913.

⁴⁹“Türkiye ile Yugoslavya arasında imzalanan dostluk ve işbirliği anlaşması”, BCA 30..1.0.0/61.376..5., D: E4, 28/2/1953. Yine bkz. İhsan Gürkan, “İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar (1945–1989)”, *Balkanlar*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 158. Antlaşmayla ilgili bu ifadeye rastlanmakla birlikte yine de belirtmek gerekir ki antlaşma esasen üç devlet arasında akdedilmiş, 1934 yılında paktın kurulması doğrultusundaki antlaşmayı Dışişleri Bakanları'nın imzalamasında görüldüğü üzere burada da üç ülkenin Dışişleri Bakanları (Popoviç, Stefanopoulos ve Köprülü) antlaşmaya imza koymuşlardır. Bu antlaşmaya ek olarak 1954 yılında Yugoslavya'nın Bled şehrinde bir antlaşma daha imzalanmış, ittifakın temelleri atılmıştır. Bu pakt, 1960 yılına kadar varlığını sürdürmüş olmakla birlikte, esasen Yugoslavya ve Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerde yaşanan yumuşama (*detant*) ertesinde etkisini yitirmiştir. Bkz. Gürün, *age*, s. 353–354. Eroğul, *age*, s. 120. Oran, *age*, s. 590–592. Söz konusu Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na ek olarak hazırlanan antlaşmanın bir maddesine hüküm eklenmesi konusunda Belgrad Büyükelçisi Agâh Aksel'e yetki verilmesini düzenleyen belge için bkz. Türkiye–

karşılaştığı sorunlar ve şikâyetlerin raporlandırılmasına yönelik çalışmalar da önemli gündem maddeleri arasındaki yerini korumuşlardır.

Büyükelçi sıfatıyla emekli olana kadar yaklaşık üç yıllık görev döneminde Aksel, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın⁵⁰, Başbakanı'nın ve Dışişleri Bakanı'nın ziyaretlerini⁵¹ takip etmiştir. Yine bu evrede 28 Şubat 1953 tarihinde Türkiye ve Yugoslavya arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu Dostluk ve Barış Antlaşması, 1920'lerin ikinci yarısından 1930'lara uzanan çizgide Türkiye'nin Balkan yarımadasına dönük dış politik açılımının ortaya çıkardığı önemli sonuçlar arasında okunabilecek Balkan Paketi'ni andıran, ancak belirli yönlerle bu pakttan ayrıışan bir ittifakın alt yapısını hazırlamıştır.

Bu ittifakla önceki ittifakı karşılaştırmak açısından kullanılacak bir argüman iki ittifakın da aslında küresel hegemonik güçler arasındaki mücadelede bölgeye nüfuz edebilme kapasitesi açısından öne çıkan Nazi Almanyası ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği (SSCB) lehine seyreden gelişmeler karşısında zayıflamış olduklarıdır. Özellikle ikinci ittifak açısından dikkat çekici bir nokta Soğuk Savaş konjonktüründe savaşın ana kutuplarından birisini karşılayan ABD'nin Balkan Yarımadası'na nüfuz edebilme amacını da besleyen çevreleme (*containment*)⁵² stratejisininin Türkiye açısından da olumlanması doğrultusunda gelişmiş olmasıdır.⁵³ Bu ittifak Yugoslavya'nın SSCB güdümünden bağımsız hareket ettiği bir konjonktüre rastlamış, Yugoslavya ve SSCB arasındaki yumuşama sürecinde etkisini iyice yitirmiştir. Balkan İttifakı'nın etkisini yitirdiği yumuşama sürecinden bahsederken küçük bir not düşmek yararlı olacaktır. Bu dönemde ittifakın zayıflamasına yol açan dinamikler söz konusudur. Bu etkenlerden Yugoslavya açısından en önemli parametrelerden bir tanesi Bağlantısızlar Hareketi içindeki konumlanışa kadar uzanan çevreleme politikası dışındaki dış politik seyri olmuştur. Yugoslavya, 1960'lardan itibaren Bağlantısızlar Hareketi diye adlandırılan ve Soğuk Savaş sürecinde üçüncü bir kutbun kurulabileceği tezini işleyen ülkeler arasında yer almıştır.⁵⁴

Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'na Ek Anlaşma'nın 7. maddesine bir hüküm eklenmesi konusunda Ağah Aksel'e yetki verilmesi", BCA 30..18.1.2/136.63..5., D: 76-2486, 1/7/1954.

⁵⁰ Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Savarona okul gemisiyle 28.07.1954-13.09.1954 tarihleri arasında Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ne resmi ziyarette bulunmuştur. Bayar'ın bu ziyareti Balkan İttifakı'nı kurmak üzere ülkeler arasında antlaşma akdedilmesi ertesinde gerçekleşmiştir. Bu gezinin program başta gelmek üzere pek çok ayrıntısına ziyaret sırasında Savarona okul gemisinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a refakat eden filotilla görevlilerinden Deniz Binbaşı Hayri Bars'ın hazırladığı eserde rastlanmaktadır. Program için bkz. der. Hayri Bars, *Türkiye Reiscumhuri Sayın Celâl Bayar Yugoslavya'ya Ziyaret Etti* (yy: yy, 1955), 1-3. Celal Bayar bu ziyareti sırasında Yugoslavya'da en yoğun Türk nüfusa sahip olan Makedonya'yı ziyaret etmemiş, ancak imparatorluk bakiyesi topraklar arasında nüfus dolayısıyla da özel önem atfedilen Saraybosna'yı ziyaret etmiştir. İlgili ayrıntılar için bkz. Bars, *age*, s. 87-90.

⁵¹ İlgili belgeler için bkz. "Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Yugoslavya'yı ziyareti ile ilgili belge", 30..1.0.0/61.376..1., D: E4, 24/1/1953. "Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, Yugoslavya seyahati ile ilgili verdiği bilgi ve Başbakan Adnan Menderes'in mesajı", 30..1.0.0/41.246..18., D: B2, tarih. "İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay'ın Yugoslavya seyahati hakkında raporu", BCA 30..1.0.0/111.703..3., D: K, 0/0/1950.

⁵² Belirtilebilir ki, bu politika çok daha geniş eksenli olup, önemli sacayaklarından bir tanesini Güneydoğu Avrupa güvenlik stratejisi karşılamıştır.

⁵³ Bu stratejinin İngiltere'nin Türkiye'deki Büyükelçiliği'nce hazırlanan raporlardan yola çıkılarak araştırılması açısından da veri sağlayan bir makale için bkz. Yasemin Doğaner, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Türkiye'sinde Dış İlişkiler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl: 2, Sayı:4, Güz 2006, s. 232-233.

⁵⁴ Gürkan, *agm*, s. 158. Gürün, *age*, s. 352-354. Eroğul, *age*, s. 119-120. Armaoğlu, *age*, s. 521-524. Bu konuda bkz. Armaoğlu, *age*, s. 451. Baskın Oran "Bağlantısızlık Hareketi-Yükselişi ve Düşüşü", *Türk Dış Politikası*:

Balkan İttifakı'nın şekillenişine uzanan evrede iki ülke arasındaki protokolün en üst düzeyinde gerçekleşen ziyaretler de ülkeler arasında inşa edilen dostluk ve barış yaklaşımının pekişmesinde rol oynamışlardır. Buna göre yapılan ziyaretler arasında Yugoslavya Federe Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Tito'nun 1954 yılı başlarında Ankara'ya gelmesi, aynı yılın sonbaharında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yugoslav Cumhuriyetleri'ne ziyarette bulunmasına yer verilebilir. Yine aynı şekilde 1953 yılında DP iktidarının yaklaşık olarak ilk döneminde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Fuat Köprülü'nün⁵⁵ ve ittifakın sallantıda görüldüğü bir süreçte Başbakan Adnan Menderes'in⁵⁶ Yugoslavya'ya resmi ziyarette bulunmasının üzerinde durmak da yararlı olacaktır. Son olarak İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay'ın Belgrad Belediye Başkanı'nın daveti üzerine çıktığı resmi ziyareti hatırlanabilir. Gökay, bu ziyaretiyle ilgili gözlemlerini Başbakanlığa rapor etmiştir.

Balkan İttifakı, 1950'li yılların ilk yarısında Soğuk Savaş koşullarının özgünlüğünü dikkate alarak, Türkiye'nin Balkan yarımadasına dönük ittifak stratejisinin yeniden üretilmesi şeklinde anılabilir. Dikkat çekilebilecek bir nokta Batı ittifakı içerisine konuşlanan bir ittifak arayışı konusunda ittifak üyelerinin tamamıyla uzlaşmaya varılmamış olmasıdır. Önceki dönemden farklı olarak bu yeni dönemde, Romanya İttifak'ın dışında kalmıştır.

Büyükelçilik görevi sırasında Aksel, hem yürütülen görevin hukuki çerçevesi açısından, hem de Türkiye-Yugoslavya ilişkileri arasında dikkat çekici bir mesele olarak, Türk nüfus bakiyesini karşılayan kesimlerin sorunlarının çözümü yönünde araştırmalar yapan komisyon⁵⁷ çalışmaları açısından katkıda bulunmuştur.

Bu konuda Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'ndeki Türklerin yoğun olarak yaşadıkları federe devletler ya da Kosova gibi özerk bölgelerden Türkiye'ye gelme süreçlerine

---

Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), c. 1, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 660. Yine Balkan İttifakı konusunda Adnan Menderes ve Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Josip Broz Tito arasındaki görüş farklılıklarına değinen bir kaynak için bkz. Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 55-58. Bağcı İttifak'ın başarısızlık nedenlerini Kıbrıs meselesi nedeniyle Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlaması, SSCB'nin Stalin'in ölümü sonrası evrede Yugoslavya'yla ilişkilerini gözden geçirmesi ve Tito'nun tarafsızlık politikasına yönelmesi şeklinde sıralamıştır. Yine bu konuda Eroğlu'nun açıklayıcı notlarına bakılabilir. Eroğlu da, İttifak'ın "metruk hal alması"na yol açan asıl faktör olarak Kıbrıs meselesinin ortaya çıkışıyla birlikte Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlamasına değinmiştir. Bkz. Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Atatürk ve Devrimlerini Araştırma Kurulu Yayınları, Ankara, 1974, 270-271.

⁵⁵ "Köprülü Mareşal Tito İle Görüştü", Milliyet, 23.01.1953.

⁵⁶ Başbakan Adnan Menderes 4-9 Mayıs 1955 tarihinde ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Balkan İttifakı'nın gelişmeye başlaması sürecinde SSCB'nin Yugoslavya ile ilişkilerini gözden geçirdiği bir evrede gerçekleşmiş, buna karşılık Menderes'in ziyaretinden kısa süre sonra Mayıs sonunda Kruşçev'in Belgrad'ı ziyaretiyle Yugoslavya'nın SSCB'yle mesafelenen ilişkisinde belirli ölçüde de olsa düzelmiştir. Bu yeni evre, ittifakın zayıflamasını da beraberinde getirmiştir. Armaoğlu bu konuda ittifakın zayıflamasına dair sorumluluğun salt Yugoslavya'ya yüklenemeyeceğini, aynı zamanda Kıbrıs Meselesi dolayısıyla takındığı tutumdan dolayı Yunanistan'ın da ittifakın zayıflamasına etki ettiğini belirtmiş, bu uzlaşmazlık havasının Yugoslavya açısından da değerlendirildiğine işaret etmiştir. Yine bu konuda Hale'in kullandığı bir terimin yararlılığına işaret edilebilir. Hale, Kruşçev'in Yugoslavya ziyaretinin ve yarattığı olumlu havanın Balkan İttifakı'nın "hikmet-i vücudunu (raison d'être)" ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Bkz. William Hale, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 126. Armaoğlu, *age*, s. 523-524. Gürün, *age*, s. 354. Feroz, Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976), s. 136.

⁵⁷ Komisyona dair kısa bir bilgilendirme için Aksel'in aşağıda ele alınan mektubuna bakılabilir. Söz konusu mektubu Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a ulaştırılan Aksel, bu komisyonun ilk toplantılarına katıldığına ve çalışmaların dair bilgiler sunmuş, bu şekilde komisyon çalışmalarında pek aşama kaydedilemediğini belirtmiştir. BCA 30..1.0.0/40.238..17., D: B1, 11/11/1955, 3. Bu mektup ve Aksel'in raporlama çalışmalarına değinilen bir kaynak için bkz. Öksüz, Köksal, 2004, s. 176.

eğilen raporlar hazırladığı anlaşılan Aksel⁵⁸, TC Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu raporlarda Yugoslavya'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sorunlarına dair gözlemlerini, kon hakkında edindiği bilgileri ele almıştır. Aksel'in söz konusu "müteaddit" raporlarından bahsettiği bir mektubu, Yugoslavya'da yaşayan Türklerin sorunlarına dair kısa bilgileri içermektedir.

Aksel mektubunu 26 Ekim 1955 tarihinde, emekliye sevk edilışinden yaklaşık dokuz ay kadar, fiilen emekliye ayrılışından yaklaşık altı ay kadar sonra kaleme almıştır. Aksel'in mektubunda değinilen söz konusu mesele Cumhurbaşkanlığı makamından "Yüksek Başvekâlete" ibaresiyle Başbakanlık makamına 11 Kasım 1955 tarihinde gönderilen yazıyla bildirilmiştir:

Belgrad Büyükelçiliğinden emekli Agâh Aksel tarafından, Yugoslavya'daki Türklerin vaziyetine mütedair, İstanbul'dan gönderilen 26 Ekim 1955 tarihli mektup Reisicumhurumuza arzedildi. Bu meseleyi mühim gördüklerini ve bir sureti halle raptının faideli olacağı kanaatında bulduklarını ifade ve bahis mevzuu mektubun yüksek katlarına tevdi edilmesini arzu buyurdular. En derin saygılarımla arz ederim.⁵⁹

Aksel mektubunda, Yugoslavya'daki Türk nüfusun, sosyalist sistemin inşa edilmeye başlandığı dönem öncesi sorunlarına dair göndermeler olmaksızın, Yugoslav Federe Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Josip Broz (Tito)'nun gelişen Balkan İttifakı ilişkileri çerçevesinde 1954 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyareti⁶⁰ ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın aynı yılın sonbaharında Yugoslavya Federe Halk Cumhuriyeti'ne yaptığı resmi ziyareti anarak bu ülkede yaşayan Türklerin karşılaştıkları güçlükler ve güncel sorunlar hakkında hem kendisine gönderilen, sunulan mektuplar hem de gözlemleri vasıtasıyla bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Aksel'in mektubu şöyledir:

Çok Sayın Reisicumhur Hazretleri,

Mareşal Tito'nun zati Devletlerine yapmış olduğu ziyaret esnasında vaki maruzatım üzerine lutfen göstermiş olduğunuz yüksek alakadan cesaret alarak bu def'ada, Yugoslavya'da bulunan zavallı ırkdaşlarımız hakkında almakta olduğum mektuplara istinaden maruzatta bulunmağa ve yüksek himaye ve alakanızı istirhama ictisar ediyorum.

Belgratta vazifeye başladığım andan itibaren mikdarı yüz bin ila yüz yirmi bin arasında olduğunu tahmin ettiğim bu ırkdaşlarımızın bilhassa Makidonya da bulunanların acıklı ve feci durumu nazarı dikkatimi celpetmişti. Temaslarım ve tetkikatım bu zavallı ırkdaşlarımızın bir müddet daha oralarda aynı hayat şartları altında kalmaları halinde ya tenessür edip ıslavlaşmağa veya yok olmağa ve kalabileceklerin de Niş havalisinde tesadüf edildiği veçhile -tabirimi mazur görünüz- çingeneleşmeğe mahkûm olacakları kanaatini verdi.

Bunda başka zaruretler dolayısıyla orada mecburen kalmış bulunan birçok ailelerin bir kısım efradının muhtelif zamanlarda memleketimize gelmiş ve yerleşmiş ve bu suretle de ailelerin ikiye bölünmüş olduğunu müşahade ettim. Bittabi bu vaz'iyeti yazmış olduğum müteaddit raporlarla Hariciye Vekâleti'ne bildirdim ve neticede bölünmüş olan ailelerin

⁵⁸ BCA 30..1.0.0/40.238..17., D: B1, 11/11/1955, 2.

⁵⁹ BCA 30..1.0.0/40.238..17., D: B1, 11/11/1955, 1.

⁶⁰ Bu ziyaret 12-18 Nisan 1954 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bkz. Ahmad, Turgay Ahmad, *age*, s. 121. Ayrıntılar için bkz. Aynı Tarihi Nisan, 1954, <http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=444&Yil=1954&Ay=4>.

birleştirilmesi için Yugoslavya'daki ırkdaşlarımızdan bir kısmının "serbest göçmen" olarak ve hükümetten hiçbir yardım istemeyeceklerine dair Türkiye'deki akrabaları tarafından taahhütname verilmek şartıyla Türkiye'ye gelmelerine müsaade edilmiştir.

Diğer taraftan Yugoslavya Hükûmetile bu hususta yaptığım görüşmeler ve temaslar sonunda bu gibilerin orada bırakmak mecburiyetinde olacakları cüz'î miktarda mallarile, ellerindeki paralarının nakli ve buna mümasil hususlar hakkında da mutabakata da varmış idim.

Bütün bunlar ve bu işe müteallik her husus vaktinde mufassal ve muvazzah raporlarla Hariciye Vekâletine bildirilmiş idi.

Bilahara şahsi ve şifahi maruzatım üzerine yüksek iradelerine ve Başvekilimizin emirlerine binaen Başvekâlet müsteşarının riyasetinde bir komisyon kurulmuş ve bu zavallıların "serbest göçmen" gibi manasız ve her tarafa zararlı bir sistemle değil doğrudan doğruya ve Hükümetimizin yardımı ile memlekete nakillerinin tezekkürü ve tespiti tekrâr etmişti. İlk toplantısına iştirak ettiğim bu komisyonun hiç ileri bir adım atmadığını öğrendim.

Asırlarca Türk milletinin sınır muhafızlığını yapmış olan ve hala Klaguzlu, Kara Halil obası, Çeşme mahallesi, Yeni mahalle, Darıcalar, Pırnarlı ve buna mümasil Türk adları taşıyan köylerde yaşayan ve gerek dil gerekse yaşayış ve giyiniş tarzlarını asla değiştirmemiş bulunan bu Yörüklerin ve halis Türklerin bu günkü hallerinin dahada kötüleşmekte olduğunu almakta olduğum ve büyük bir ümitle yazılmış olan feryatnamelerden öğreniyor ve bunu zati Devletlerinin alakalarına arz ve yok olmağa mahkûm bu çok muhtarip Türk kitlesinin bir an evvel memlekete getirilip yerleştirilmesi ve ölümden ve sefaletten kurtarılması ve bu hususta fülüyata geçilmesi hususunu rica ve istirham eder, sonsuz tazimatımın kabulünü temenni ve niyaz eylerim.⁶¹

Mektubunda da görüleceği üzere Aksel, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a hitaben kaleme aldığı yazıda Yugoslavya'daki Türklerin karşılaştığı ayrımcılıktan kaynaklanan şikâyetler hakkında "serbest göçmenlik" usulünün yararsızlığına değinmiş, ayrıca iki ülke arasında gelişen ilişkiler çerçevesinde söz konusu meselenin ele alınabileceği bir ölçek olarak imparatorluk bakiyesi iskân politikasının Yugoslavya topraklarındaki karşılıkları olarak Türk nüfusun haklarının gözetilmesi, aksi takdirde doğabilecek asimilasyon risklerine değinmiştir. Aksel'in mektubundaki ilginç ayrıntılardan bir tanesi mektupta geçen şu cümleden görülmektedir:

Temaslarım ve tetkikatım bu zavallı ırkdaşlarımızın bir müddet daha oralarda aynı hayat şartları altında kalmaları halinde ya tenessür edip ıslavlaşmağa veya yok olmağa ve kalabileceklerin de Niş havalisinde tesadüf edildiği veçhile -tabirimi mazur görünüz- çingeneleşmeğe mahkûm olacakları kanaatini verdi.

Aksel'in bu değerlendirmesinde geçen "Çingeneleşmek" tabirinin taşıdığı pejoratif anlam dikkat çekicidir. Bu tabirin 1930'ların ırk teorilerinin etkisi altında kalınarak sarf edilip edilmediğinin üzerinde durulabilir. Yugoslavya'da inşa olunan rejimin nüfus sınıflandırması açısından, Türklerin Müslüman kategorisinde sayılmalarıyla ilişkisi bulunduğu düşünülebilirse de, belirtmek gerekir ki, söz konusu asimilasyon riskine karşılık bir başka ötekileştirmeci ifadeye başvurulması yönünde hataya düşüldüğü görülmüştür.

⁶¹ BCA 30..1.0.0/40.238..17., D: B1, 11/11/1955, 3.

Buna karşılık gelişen Balkan İttifakı ilişkileri çerçevesinde resmi kaynaklarda pek fazla yer bulamayan sorunların halledilmesi doğrultusunda bir çaba içine girilmesine yönelik yazışmalar dışında söz konusu meselenin iki ülke arasındaki ilişkiler dengesini sarsmayacak ölçüde bir diplomatik nezakete dayandırılması amacının sürdürüldüğü gözlenmiştir. Aksel'in Belgrad Büyükelçiliği'nden emekli olduğu 1955 yılı sonrasında da devam eden göçler bu yönüyle dış işleri bürokrasisinin tali gündemindeki yerlerini bir süre daha korumuşlardır.

4. Sonuç

Türkiye, 1930'larda, iki savaş arası dönemde takip ettiği bölgesel statüko ittifakları arayışı çerçevesinde, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya ile kurduğu Balkan Antantı'yla, savaş öncesi dönemin dikkat çeken bölgesel ittifak yapılarından birinde yer almıştır. Değişen uluslararası dengeler karşısında, Türkiye, en azından bölge ortaklığı düzeyinde benzerlik kurulabilecek bir diğer Balkan Paketi'na 1950'lerin ilk yarısında dâhil olmuştur. 1940'ların başında dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı döneminde artık etkisini yitirdiği gözlenen Balkan Paketi'nin daha geniş bir versiyonunu karşılayan Balkan İttifakı döneminde Türkiye'nin önceliğini Batı İttifakı modeli oluşturmuş, söz konusu modele eklenen bölge ittifakları arayışları sürmüştür. Yeni uluslararası denklemde Türkiye'nin Batı İttifakı'ndaki konumunun öncelenmesi dışında, Balkan Paketi ve İttifakı'na önem gösterdiği, ancak yeni uluslararası koşulların etkisinde üye ülkelerin (Yugoslavya, Türkiye, özgün dış politika hedef ve çıkarlarının ortaya koyduğu anlaşmazlıklar çerçevesinde İttifak'ın etkisini yitirmeye başladığı görülmüştür.

Agâh Aksel, sözü edilen bu Balkan İttifakı döneminde, diplomatik kariyerinin önemli aşamalarından bir tanesine karşılık gelen Belgrad Büyükelçiliği sırasında hem Balkan Yarımadası'na yönelik Türk dış politikası perspektifi hem de bölgede ifa ettiği misyon elçilikleri yönünden birikimini kullanarak bölgedeki Türk nüfusun sorunları da dahil olmak üzere ayrıntıları Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere ilgili makamlara bildirmek üzere raporlar hazırlamıştır.

Bu şekilde, Agâh Aksel'in, Batı Avrupa, Ortadoğu ve Balkan ülkelerinde seyreden diplomatik kariyeri açısından Belgrad Büyükelçiliği dönemi, hem kariyerinin son döneminin sağladığı birikim yönüyle, hem de yeni ittifak arayışları çerçevesinde Türkiye-Yugoslavya arasındaki ilişkilerin geliştiği dönem açısından dikkat çekici niteliktedir.

Bu yönüyle, göç sürecini tetikleyen iktisadî, sosyo-kültürel yahut politik boyutlarla ele alınabilen negatif ayrımcı muameleler ve dönüşen rejime yönelik ön kabul merkezli algılamalar, iki dünya savaşı arası dönemde ve savaş sonrasındaki dönüşüm yıllarında, özelden Türkiye ve Yugoslavya arasında, genelde Balkan Yarımadası'ndaki bölgesel işbirliği arayışları üzerinde mutlak bir belirleyicilik göstermemiş, söz konusu sürecin ara aşamalarındaki diplomatik ajanda konularını karşılamışlardır.

Türkiye-Yugoslavya arasında gelişen ilişki ağının asıl belirleyici parametreleri arasında yer almayan bir konuya karşılık gelmekle beraber, göç olgusu iki ülke arasındaki mühim konular arasında yer almış, konuyla ilgili değerlendirmeler Agâh Aksel'in imzasını taşıyan raporların da anılabileceği çeşitli diplomatik raporlara da yansımışlardır.

REFERANSLAR**1.Arşiv Belgeleri****Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

- BCA 30..18.1.2. /47.57..17. D: -, 21.8.1934.
 BCA 30..10.0.0/255.719..28, D: 433450, 14/11/1935.
 BCA 30..10.0.0/255.719..28, D: 433450, 14/11/1935.
 BCA 30..18.1.2/66.59..8.,D: 238-257, 9/7/1936.
 BCA 30..18.1.2/74.36..18, D: 109-96, 5/5/1937.
 BCA 30..11.1.0/156.28..13., D: -, 26/8/1942.
 BCA 30..10.0.0/253.705..9., D: 432299, 26/7/1945.
 BCA 30..10.0.0/253.705..12., D: 432302, 21/1/1947.
 BCA 30..10.0.0/88.578..11., D: 86132, 23/6/1947.
 BCA 30..1.0.0/60.370..11., D: E4, 28/7/1948.
 BCA 30..18.1.2/120.82..20., D: 76-1458, 19/11/1949.
 BCA 30..18.1.2/124.97..10, D: 1-67, 23/1/1951.
 BCA 30..18.1.2. /130.75..6, D: 1-75, 11/10/1952.
 BCA 30..1.0.0/61.376..5., D: E4, 28/2/1953.
 BCA 30..18.1.2/136.63..5., D: 76-2486, 1/7/1954.
 BCA 30..18.1.2/138.110..17. D: 1-89, 24.1.1955.
 BCA, 49834, 28.4.1955.
 BCA 30..1.0.0/40.238..17., D: B1, 11/11/1955.
 BCA 272..0.0.12/63.192..6, D: , 21/11/1955.

2.Kitaplar

- H. Yıldırım AĞANOĞLU, **Yücel Teşkilatı: II. Dünya Savaşı Yıllarında Yugoslavya'da Bir Direniş Mücadelesi**, (İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2006).
 Feroz, Bedia Turgay AHMAD, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976).
 Necmettin ALKAN, **Dağılan Yugoslavya Mozağında Bosna** (İstanbul: Beyan Yayınları, 1995).
 Fahir ARMAOĞLU. **Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995**, c 1-2, (İstanbul: Alkim Yayınları,2004).
 Hüseyin BAĞCI. **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2007).
 Jean-Claude BARREAU, Guillaume BIGOT. **Bütün Dünya Tarihi: Tarih Öncesinden Günümüze**, çev. Ayşen Özışık, (İstanbul: Dharma Yayınları, 2006).
 Hayri BARS, **Türkiye Reiscumhuru Sayın Celâl Bayar Yugoslavya'yi Ziyaret Etti**, (yy: yy. 1955).
 Tanıl BORA, **Yugoslavya: Milliyetçiliğın Provokasyonu**, (İstanbul: Birikim Yayınları, 1995).
 Joanna BOURNE, **The Second World War: A People's History**, (New York: Oxford University Press, 2001).
 Altan DELİORMAN, **Yugoslavya'da Müslüman-Türk'e Büyük Darbe** (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1975).
 Ömer ERDEN, **Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları** (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006).

- Hamza EROĞLU, **Türk Devrim Tarihi** (Ankara: Atatürk ve Devrimlerini Araştırma Kurulu Yayınları, 1974).
- Cem EROĞUL, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi** (Ankara: İmge Yayınları, 1998)..
- Burçak EVREN, **Surların Öte Yanı: Zeytinburnu** (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2005).
- Kamuran GÜRÜN, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)** (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983).
- William HALE, **Türk Dış Politikası (1774–2000)**, çev. Petek Demir, (İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003).
- Eric HOBBSAWM, **Kısa Yirminci Yüzyıl: 1914–1991 Aşırılıklar Çağı**, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Everest Yayınları, 2006).
- Gotthard JAESCHKE. **Türkiye Kronolojisi (1938–1945)**, çev. Gülayşe Koçak, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990).
- Cemil KOÇAK, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945): Dönemin İç ve Dış Politikaları Üzerine Bir Araştırma**, c. 1. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).
- Cemil KOÇAK, **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010).
- Ed. Philip MATTAR, **Encyclopedia of The Modern Middle East and North Africa**, v. 1–4 (New York: Thomson–Gale, 2004).
- Nurşen MAZICI, **Celal Bayar: Başbakanlık Dönemi (1937–1939)** (İstanbul: Der Yayınevi, 1937).
- Viktor MEIER, **Yugoslavia: A History of Its Demise** (London: Routledge, 1999).
- Ed. Baskın ORAN, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919–1980)** c. 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).
- Hikmet ÖKSÜZ, **Batı Trakya Türkleri** (Çorum: Karam Yayınları, 2006).
- Yücel ÖZKAYA vd. **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı**, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2003).
- Hugh POULTON, **Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler**, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1991).
- Oral SANDER, **Siyasi Tarih: 1918–1994**, (Ankara: İmge Yayınevi, 2003)
- İsmail SOYSAL, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, c. 1, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1989).
- Ziya ŞAKİR, **Türkiye Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Yugoslavya Seyahat Hatıraları**, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1954).
- Bilâl N. ŞİMŞİR. **Bizim Diplomatlar** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996).
- David THOMSON. **World History From 1914 To 1968**, (New York: Oxford University Press, 1969).
- Şerafettin TURAN, **Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (II. Bölüm): 1923–1938** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1996).
- William WOODRUFF. **Modern Dünya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze Dünyada Olup Bitenler İçin Rehber**, çev. Hale Vardar, Arda Vardar, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006).
- Halil YAVER, **Nereye Gidiyorsun Türkiye: Türk Milletine Açık Mektup**. (İstanbul: Gutenberg Basımevi, 1937).
- Sabahaddin ZAİM, **Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor** (İstanbul: Sermat Matbaası, 1960).

3.Makaleler/Tezler/Gazete Yazıları

Sina AKŞİN, Melek FIRAT, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", **Balkanlar**, (İstanbul, Eren Yayınları, 1993).

Dilek BARLAS, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası", **The Third International Symposium on Atatürk. vol. II**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 1998, s. 833–838.

Halim ÇAVUŞOĞLU, "Yugoslavya–Makedonya' Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", **Bilgi** (Bahar), 2007. s. 123–154.

Mehmet Sait DİLEK, "Türkiye–Finlandiya Siyasi İlişkilerinin Başlaması ve Finlandiya Cumhurbaşkanı Pehr Evind Svinhufvud ile Dışişleri Bakanı Yrjö Koskinen'e Göre Türkiye", **Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, c. 4, s. 3 (2005), 183–197.

Yasemin DOĞANER, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Türkiye'sinde Dış İlişkiler", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Yıl: 2, Sayı:4, (Güz), 2006, s. 227–246.

Cezmi ERASLAN, "Türk Basınında Balkan Paktı Değerlendirmeleri", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri**, (29–31 Mayıs 1995), 1996, s. 63–69.

İsmail EREN, "Atatürk'e Ait Yugoslavya Başbakanı M. Stoyadinoviç'in İzlenimleri", **IX. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrışım** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), s. 1939–1946.

Alfred GROSSER, "The Idea of Europe Since 1945", ed. Olivier Roy, **Turkey Today–A European Country?** (London: Anthem Press, 2005).

İhsan GÜRKAN, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar (1945–1989)", **Balkanlar**, (İstanbul, Eren Yayınları, 1993).

Mustafa Kemal KARAHASAN, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Barış Felsefesi Işığında Türkiye–Yugoslavya Dostluk İlişkileri" **XI. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrışım**, (Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), s. 2535–2570.

Hikmet ÖKSÜZ, Ülkü KÖKSAL, "Emigration From Yugoslavia To Turkey: 1923–1960", **Turkish Review of Balkan Studies**, s: 9, 2004, s. 145–177

Hikmet ÖKSÜZ, "Turkey's Balkan Policy: (1923–2007)", **Turkish Review of Balkan Studies**, s: 12, 2007. s. 129–186.

Oral SANDER, "Nationalism and Peace: The Significance of Atatürk's Movement", **Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı**, c. XX. 1981. s. 245–263.

İsmail SOYSAL, **Balkan Paktı (1934–1941)** (Ankara: ,Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985). s. 125–226.

Bayram ŞEN, Nationalism and Migration: The Post–1950 Balkan Immigrants From Yugoslavia (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007).

Bilal N. ŞİMŞİR, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, , c. XXII, 2006, s. 64–65–66, (Mart–Temmuz–Kasım).

"Köprülü Mareşal Tito İle Görüştü", **Milliyet**, 23.01.1953.

4.Ağ Sayfası Adresleri

<http://belgrad.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>

<http://lisbon.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>

<http://budapest.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>

<http://amman.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>

<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=444&Yil=1954&Ay=4>